

УДК 338.24:504

Івашура А. А.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

A number of approaches to economic estimation of a genetic variety, a variety of kinds, communities and ecosystems are investigated. The aspects concerning those advantages of environmental protection, which are usually not reflected in balance sheets on estimation of influence upon the environment or in gross domestic product reports, are considered.

Погіршення екологічної обстановки, яке має місце на сучасному етапі, постійно вимагає нових підходів до оцінки еколого-господарських заходів, спрямованих на поліпшення навколишнього середовища. Головним у даному випадку є достовірний прогноз економічної доцільності подібних заходів і комплексна оцінка всього широкого спектру їх наслідків [1].

Сьогодні кожен розуміє, що криза навколишнього середовища викликається економічними причинами. Ліси вирубують, щоб отримати прибуток від продажу деревини. Тварин убивають заради м'яса, хутра та ін. Природні ландшафти перетворюються в орні землі, тому що людям ніде займатися сільським господарством. Оскільки причина, що лежить в основі руйнування навколишнього середовища, має економічний характер, то вирішення проблеми повинне включати й економічні підходи [2].

В основному передбачається, що витрати і прибуток вільного ринку при угоді здійснюються і отримуються учасниками операції. Але в деяких випадках у непрямих учасників операцій також з'являються деякі витрати і вони теж можуть одержати прибуток. Ці витрати і прибуток третіх осіб відомі як зовнішній ефект. Можливо, що найбільш помітним і часто повторюваним зовнішнім ефектом стає погіршення навколишнього середовища як непрямий результат людської економічної діяльності. Там, де є зовнішній ефект, ринок не може запропонувати рішення, що сприяють процвітанню суспільства. Ця нездатність ринку призводить до нераціонального розподілу ресурсів і збагачення деяких підприємців за рахунок навколишнього середовища і всього суспільства.

Для підрахунку всіх витрат економічної операції, включаючи витрати на відновлення навколишнього середовища, необхідно поєднувати економіку, екологію і державну політику. Це допоможе здійснювати

оцінку різних факторів навколишнього середовища за допомогою економічного аналізу.

Витрати на відновлення природи після реалізації великих проектів, таких, як будівництво дамб, доріг, іригаційних систем, лісонасадження, усе частіше обчислюються у формі витрат на збереження навколишнього середовища, де враховується поточний і майбутній вплив проекту на навколишнє середовище. У найбільш складній формі при аналізі того, якою ціною був отриманий прибуток, здійснюється порівняння величини придбаних цінностей у результаті реалізації проекту з загубленими цінностями. Теоретично, якщо в результаті аналізу виходить, що проект вигідний, то він повинен реалізовуватися, а якщо не вигідний, то він повинен бути зупинений. На практиці аналіз вартості виграшу є тільки грубою апроксимацією, оскільки величини прибутку і витрат оцінити важко, і до того ж ця оцінка змінюється з часом [3].

Визначення цінності природних ресурсів, структура якої наведена на рисунку, являє собою складне завдання, яке визначається безліччю економічних і етичних факторів. Поступово плата за використання природних ресурсів або забруднення навколишнього середовища все більше посилюється. Наприклад, уряд України збільшив нормативи збору за забруднення навколишнього середовища в 1,2 раза з 1 квітня 2003 року й у 1,5 раза — з 2004 року. Відповідні зміни до нормативів, що діяли з січня 1999 року, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2003 року. Однак основна мета еколого-економічного розвитку полягає в розробці методів оцінки складових природних ресурсів.

Автором досліджено ряд підходів одержання економічної оцінки генетичної розмаїтості, розмаїтості видів, співтовариств і екосистем. За таким підходом загальна цінність розподіляється між прямою цінністю, яка відноситься в економіці до товарів індивідуального споживання, що мають продукти, котрі здобуваються людьми, наприклад риба, ліс, лікарські рослини, і непрямую цінністю (в економіці — це суспільні блага), що відповідає вигоді збереження біологічної розмаїтості, але не пов'язується безпосередньо зі споживанням природних ресурсів (рисунок). Вигоди, що можуть бути віднесені до непрямой цінності, включають якість води, захист ґрунту, відновлення середовища, утворення, наукові дослідження, керування кліматом. Природні ресурси, наприклад, біологічна розмаїтість, мають також опціонну цінність, пов'язану з одержанням нових продуктів і послуг у майбутньому, і цінність існування, що базується на тому, скільки людей готові заплатити зараз за охорону видів від вимирання якогось біологічного співтовариства.

Прямі економічні цінності відносяться до тих продуктів, що люди безпосередньо одержують від природи і використовують. Ці цінності можна легко підрахувати шляхом спостереження за діяльністю обраної групи людей, моніторингу пунктів збору "дарунків лісу", контролю статистики імпорту й експорту. Прямі цінності можна далі розподілити на споживчу цінність, що відповідає цінності продуктів, споживаних на місці, і ринкову цінність, що відповідає вартості продукту при продажу на ринку.

Споживча цінність відноситься до таких продуктів, як дрова, дикі тварини, гриби, що споживаються на місці і не з'являються на міжнародних ринках. Багато людей одержують значну частку необхідних їм для життя продуктів безпосередньо з навколишнього середовища. Ці продукти звичайно не фігурують у валовому внутрішньому продукті країни, оскільки вони не продаються і не купуються, а якщо продаються, то тільки на місцевих ринках. Однак, якщо сільські жителі не в змозі одержати ці продукти, що цілком може статися під час деградації навколишнього середовища, надмірної експлуатації природних ресурсів чи навіть при створенні охоронюваного заповідника, тоді рівень їхнього життя може істотно знизитися.

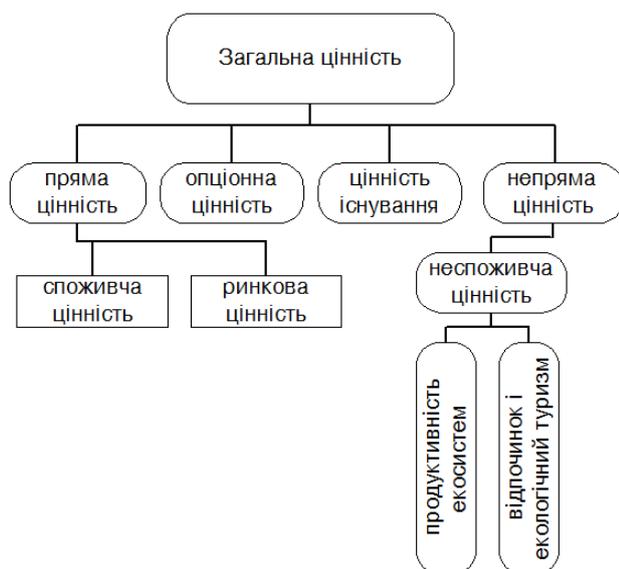

Рис. Економічна оцінка природних ресурсів

Наприклад, не секрет, що багато родин в Україні через скрутне матеріальне становище використовують дарунки лісу як основне джерело своїх доходів. В Ізюмському районі Харківської області багато родин займаються грибним бізнесом. Влітку і восени вони збирають і реалізують свіжі гриби, а взимку і навесні продають консервовані та сушені.

Вивчення традиційних людських співтовариств у світі, що розвивається, показує, наскільки широко люди експлуатують навколишнє середовище для задоволення своїх потреб у дровах, овочах, фруктах, м'ясі, лікарських рослинах, рослинних волокнах і будівельних матеріалах. Наприклад, близько 75% населення України довіряє тільки лікарським засобам, до складу яких входять в основному натуральні компоненти, отримані з рослин і тварин.

Споживча цінність визначається вартістю, яку люди повинні заплатити, щоб купити продукт на ринку, якщо його місцеві джерела вже виснажені. У більшості випадків у людей немає грошей, щоб купувати продукти на ринку. Коли місцеві природні ресурси виснажуються, люди убожіють чи мігрують у великі міста.

Хоча залежність від місцевих природних ресурсів більшою мірою асоціюється з країнами, що розвиваються, у розвинутих країнах, таких, як США і Канада, сотні тисяч людей теж залежать від наявності дров для обігрівання житла і дичини як м'яса. Багато хто з цих людей не зможе вижити у віддалених районах, якщо не зможе купити паливо і м'ясо.

Ринкова цінність — це споживча цінність продуктів, що добуваються з дикої природи і продаються на внутрішньому і зовнішньому комерційному ринках. Ці продукти звичайно оцінюються стандартними економічними методами за ціною, що встановлюється в першій точці продажу, за винятком вартості доставки, а не за кінцевою ціною продуктів, хоча природна сировина може в дійсності служити вихідним матеріалом для виробництва дорогих продуктів. Наприклад, кора дикої каскари (*Rhamnus purshiana*), що збирається на заході США, є основним інгредієнтом для деяких фірмових проносних препаратів. Закупівельна ціна кори складає близько 1 млн. дол. у рік, а кінцева ціна препарату, виробленого з кори, складає 75 млн. дол. у рік. Діапазон сировини, що одержується з навколишнього середовища, а потім продається на ринках, величезний. Але основними є: дрова, будівельний ліс, риба, молюски, лікарські рослини, дикоростучі плоди й овочі, м'ясо диких тварин і їхня шкіра, рослинні волокна, мед, віск, природні барвники, морські водорості, фураж для тварин, природна парфумерія, камедь.

Цінність природних продуктів значна навіть у промислово розвинутих країнах. Підраховано, що 4,5% внутрішнього валового продукту США певною мірою залежить від продуктів дикої живої природи, а це складає в середньому 87 млрд. дол. у рік. Відсоток значно вищий для країн, що розвиваються, у яких менше розвинута промисловість і вищий відсоток сільського населення [2].

Непряма економічна цінність пов'язана з природними екосистемними процесами, що приносять економічну вигоду без вилучення продукту і порушення екосистем. Ця економічна цінність не пов'язана з товарами чи послугами, якими оперує традиційна економіка, тому вона ніяк не відбивається в статистиці національної економіки, наприклад, в оцінці внутрішнього валового продукту. Однак аспекти функціонування екосистем, як об'єктів непрямої економічної вартості, можуть визначати відновлюваність для виробництва природної сировини, від якого залежить економіка. Якщо природні екосистеми не забезпечують поновлення сировини, то альтернативне джерело хоча й може бути знайдене, але часто ціною великих затрат.

Неспоживча цінність. Біологічні співтовариства створюють широку розмаїтість цінностей, що не споживаються в процесі їх використання. Серед них — запобігання повіням і ерозії ґрунтів, очищення води і місць відпочинку, насолода природою. На сьогодні економісти тільки починають визначення цінності екосистем на регіональному і глобальному рівнях, тому в деяких випадках неспоживчу цінність можна розрахувати. Ці розрахунки поки що знаходяться на початковому рівні, але вже є дані про те, що цінність екосистем надзвичайно велика і складає близько 32 трлн. дол. у рік, що набагато перевищує вигоду від прямої експлуатації навколишнього середовища. У зв'язку з тим, що ця величина більша від глобального національного продукту на 18 трлн. дол. у рік, можна зробити висновок, що людські співтовариства цілком залежать від природних систем і не в змозі оплачувати заміну цих цінностей, які зараз надаються безкоштовно, але можуть бути втрачені чи зруйновані. Інші оцінки непрямої цінності наведені нижче. Багато економістів гостро дискутують із приводу того, як проводити ці обчислення, і вказують на те, що в цьому важливому питанні має бути ще багато чого зроблено. Далі розглядаються аспекти, котрі відносяться до тих переваг збереження навколишнього середовища, які звичайно не з'являються в балансах звітів з оцінки впливу на навколишнє середовище чи у звітах із внутрішнього валового продукту.

Продуктивність екосистем. Наприклад, в естуаріях відбувається інтенсивний розвиток рослин і водоростей, який є початковою ланкою харчових ланцюгів, що забезпечують комерційне поголів'я риб і безхребетних. Національна морська промислова служба США оцінила, що пошкодження естуаріїв завдають Сполученим Штатам збитку у більш ніж 200 млн. дол. щорічно. Ця цифра відбиває падіння промислового вилову риби і безхребетних, а також втрату прибутків, пов'язаних зі спортивною ловлею риби. Навіть у тому випадку,

коли деградовані чи ушкоджені екосистеми відновлюються чи реставруються найчастіше ціною великих витрат, вони, як правило, не можуть виконувати свої колишні функції і відрізняються збідненим і зміненим видовим складом. В Україні типовий приклад порушення продуктивності екосистем, які можуть спричинити і вже завдають величезного збитку народному господарству, — це деградація Азовського моря. Подальше його забруднення й особливо засолення зовсім швидко призведуть до того, що в ньому цілком зникне цінна промислова риба, зокрема осетрові.

Відпочинок і екологічний туризм. Основний напрямок рекреаційної діяльності — це одержання задоволення без руйнування природи. Мова йде, наприклад, про пішохідний туризм, фотографію, спостереження за китами чи птахами і под. Вартісна цінність такої діяльності, що іноді називається приємним провадженням часу, буває часом досить значною.

Наприклад, 84% канадців відпочивають на природі, а це приносить дохід приблизно 800 млн. дол. у рік. У Сполучених Штатах близько 100 млн. дорослих і стільки ж дітей теж відпочивають на природі, витрачаючи не менш 54 млрд. дол. на спостереження за дикою природою, рибальство і полювання. Більш складні системи обліку такого відпочинку, які беруть до уваги оплату послуг, дорожні витрати, проживання і придбання устаткування, дозволяють припустити, що рекреаційна цінність світових екосистем може скласти до 800 млрд. дол. у рік.

На об'єктах національного і міжнародного значення, пов'язаних із природоохоронною діяльністю чи особливо мальовничою красою, наприклад у деяких районах Карпатського гірського масиву, Кримського півострова, рекреаційна цінність перевершує цінність місцевого виробництва, що включає сільське господарство, гірничодобувну промисловість і лісозаготівлі. Навіть така рекреаційна активність, як полювання і рибна ловля, що в теорії є споживчою, може вважатися на практиці неспоживчою, оскільки харчова цінність тварин, добутих мисливцями, звичайно дуже мала порівняно з часом і фінансами, витраченими на цей вид діяльності. За кордоном спортивне рибальство і полювання приносять сотні мільйонів доларів.

Екологічний туризм є галуззю індустрії багатьох країн, що швидко розвивається і включає у свою орбіту до 200 млн. чоловік, воно приносить у всьому світі мільярди доларів щорічно. Екотуристи відвідують країну і витрачають гроші, щоб ознайомитися з її біологічною розмаїтістю і побачити прекрасні, мальовничі види.

Австрія, Словаччина, Німеччина, Чехія, Польща інтенсивно нарощують свої потужності щодо приймання екотуристів. Досить сказати, що в одній тільки

Австрії до 10 відсотків селянських садіб надають послуги з розміщення і харчування туристів. У цілому це складає до 30 мільйонів місць, причому чверть їх орієнтована на закордонних гостей. Якщо згадати, що природні умови України унікальні й неповторні, а екологічна ситуація в багатьох районах набагато краща, збереглися прекрасні пам'ятники древньої архітектури, етнографії, місцями розвинута туристська інфраструктура, то можна чекати, що саме тут, у першу чергу, будуть розгорнуті оазиси екотуризму.

В Україні індустрія "зеленого" туризму тільки починає свій розвиток. Як завжди, бракує капіталовкладень і необхідної правової бази. Хоча є й позитивні зрушення. Так, Україна, Словаччина, Угорщина, Румунія, а також Сербія і Чорногорія в Києві підписали рамкову Конвенцію про охорону навколишнього середовища і стійкий розвиток Карпат (Карпатську конвенцію).

Підписання конвенції дозволить створити міжнародний Карпатський фонд. До речі, сьогодні вже є західні донори, які можуть надати фінансову допомогу, щоб відновити екосистему Карпат, побудувати дамби, нові сучасні готелі, дороги.

Закарпатська область визнана найбільш перспективною рекреаційною зоною (оздоровницею) Європи.

"Сільський туризм — мала галузь сільського господарства", — так вважають вже в багатьох європейських країнах. Це напрямок діяльності, що дозволяє залучити до справи маси населення, яке проживає в провінції, і зберегти при цьому місцевий колорит, звичаї, культуру. Перевагою агротуризму є і те, що він не орієнтований на одночасне залучення великих кредитів, а здатний розвиватися поступово, спираючись на роздроблені місцеві засоби, залучаючи невеликі інвестиції з різних джерел. Це бізнес, для якого австрійські підприємці обрали гасло: "Головою в хмарах, але ногами — на землі!"

Економічні докази найчастіше переконливо підтримують захист навколишнього середовища. Самі по собі вони можуть бути доброю основою для оцінки, наприклад біорізноманітності, але їх не можна використовувати для прийняття рішень про те, що якийсь вид варто зберегти, а якийсь — ні. З економічної точки зору види невеликих фізичних розмірів, що утворюють невеликі популяції з обмеженим географічним поширенням та мають непривабливу зовнішність, безпосередньо не використовувані людством і не пов'язані з видами, що мають економічне значення, будуть мати й невелику економічну цінність. Такими якими, можливо, володіє велика частина видів у світі. Дорогі спроби збереження цих видів в осяжному майбутньому, на жаль, не знайдуть економічного обґрунтування.

Комплексний підхід до захисту навколишнього середовища, біологічної розмаїтості і поліпшення життя людини, здійснюваний через систему суворих правил, заохочень і штрафів, а також моніторинг навколишнього середовища повинен змінити фундаментальні цінності нашого матеріального суспільства. Якщо наше суспільство буде спиратися на принципи етики навколишнього середовища, то збереження природного середовища стане фундаментальним і пріоритетним напрямком.

Література: 1. Голубев А. В. Методология определения экономико-экологической эффективности агротехнических мер // Вестник сельскохозяйственной науки. — 1991. — №5. — С. 53 — 59. 2. Примак Р. Основы сохранения биоразнообразия. — М.: Изд. Научного и учебно-методического центра, 2002. — 40 с. 3. Сорока М. П. Економічна стратегія екологічного розвитку підприємницьких структур. — Рівне: Вид. "Волинська обласна друкарня", 2000. — 48 с.

*Стаття надійшла до редакції
22.04.2004 р.*

УДК 368.036

Нечипорук Л. В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ В СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

The role of the state in the insurance market development in Ukraine at the present stage is analysed. The main lines of optimising the state regulation of Ukrainian insurance companies' activity are marked out.

Визначення ролі держави в подальшому розвитку та популяризації страхування в Україні в умовах її інтеграції у світовий економічний простір є вкрай важливою проблемою, вирішення якої потребує широкого кола заходів.

Наукові дослідження в галузі державного регулювання страхування не є традиційними для економічної науки України. На сучасному етапі тільки формується новий напрямок досліджень регулювання страхових відносин, що знайшло відображення в роботах вітчизняних учених: В. Д. Базилевича [1; 2], Н. М. Внукової [3], М. С. Клапківа [4], М. Мних [5], А. Л. Самойловського [6]. У російській економічній літературі організація страхової справи і технологія